

dinlerin ve mezheplerin teolojiden stratejiye kayışı

İlhami GÜLER

Prof.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam vahyi, insanları, etraflarında varolanları Allah'ın ayetleri ve nimetleri olarak hayret/hayranlıkla (3/191) düşünerek (itibar, tedebbür, tefekkür, taakkul, tezekkür) canlı bir imana varmalarını ister. Aynı duyarlılığın inen Kur'an ayetlerine karşı oluşturulmasını da ister: "Müminlerin Allah'ı anıp da O'nun katından gelen Kur'an ayetleri karşısında kalplerinin huşû/saygı duyma zamanı gelmedi mi?! Müminler, vaktiyle kendilerine kitap verilen ve fakat uzun zaman geçince kalpleri katılaştıran kimseler gibi olmasınlar. Çünkü onların çoğu fâsık kimselerdir." (57/16). Akîde anlamında oluşturulan zihinsel kesin tasdik in huşû, haşyet, muhabbet, güven anlamında duygusal değerlilik yaşantılarını içeren "iman"a dönüştürülmesini ister: "Bedeviler, 'İman ettik' dediler. Onlara de ki: 'Siz kesinlikle iman etmediniz; siz, şimdilik: Teslim olduk/tasdik ettik' deyin; çünkü, iman sizin kalbinize henüz girmiş değil." (49/15-16). Her şeye rağmen, sahabe ve ilk yüzyıldaki mümin kuşakların (Hariciler, Mutezile, Ashabulhadis), imani duyarlılıklarının hayli yoğun olduklarını söyleyebiliriz. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Emeviogulları'nın, İslam'ın tarihsel yürüyüşüne baş-

layacağı çok erken bir dönemde sebebiyet verdiği ilk “Büyük fitne”, vahyin ve Hz. Muhammed’in onca çabasına rağmen, kabile asabiyeti ve ganimet tutkusunun (hamiyyetü’l-cahiliyye) yeterince bastırılmadığını gösterir. Hz. Ali’nin kendi dönemini tasvir için söylediği : “Din öyle bir hale geldi ki, kürkünü ters giymiş adama benziyor; küçükler ondan korkar, büyükler ise tiksindir.” sözü, o günkü durum hakkında hayli bilgi vericidir.

Dinsel bilinç, Kuran’ın tavsiye ettiği Allah’ın ayetleri-nimetleri ve Kur’an ayetleri üzerinde düşünerek, Allah’ı sık sık anarak (zikir) imanı canlı tutmayı ve vicdanı diri tutmayı başaramazsa katılaşıp donar, ölür, dogmatikleşir, taklide düşer, bağnazlaşır ve çürür. Kur’an geldiğinde Kitap ehlinin durumu tam da buydu.

Zamanın ilerlemesi ve mezheplerin oluşması ile kitleler Allah’ın tabiatındaki ayetleri-nimetleri ve Kur’an ayetleri üzerinde “düşünür” olmaktan vazgeçerek mezheplerin oluşturdukları itikad-ibadet ve muamelât ajandalarını hafızaya kodlayarak (ezberleyerek)/taklit ederek dindarlıklarını sürdürdüler. Kur’an’ın insanlara şah damarından daha yakın (50/16), kişi ile kalbi arasına giren (8/24), O’nu çağırınca hemen icabet eden (40/60), hidayeti bulma yolunda gayret gösterenlere yardım eden (29/69), müminlerle sürekli beraber (2/194, 8/66, 16/128), onlara yardım eden, ellerinden tutan, onları terbiye eden (Rabb) merhametle yoğrulmuş (Afuvv, Gafur, Rahmân, Rahîm) Âdil, Hikmet sahibi...Allah’ı mezheplerin ve düşünce ekollerinin elinde bambaşka çehrelere/tasavvurlara büründü.

İlk önce Mürcie, Kur’an’ın huşû, haşyet, muhabbet... gibi canlı kalp fiillerinden oluşan iman anlayışını marifet ve tasdik olarak zihinsel kesin inanç anlamında itikada dönüştürdü. Daha sonra da yine Kur’an’da birbirine kopmaz bir bağla bağlı olan iman ve ameli (innellezîne âmenû ve amilussâlihât) birbirinden ayırdı. Yani mümin ve müslim olmanın şartını sadece tasdiğe indirgedi (“men kâle: “Lailahe illallah”, de-hale’l-cennete”). Bu görüş, zamanla Sünniliğin genel görüşü haline geldi. Yani Kur’an’ın sürekli Allah ile canlı bir ilişki halinde vaz ettiği imanı, hafızaya kodlanmış ezber olarak itikada dönüştürdü (Amentü).

Allah, Kelam ilminde zatı ve sıfatları üzerinde mantık ve matematikle kırık kırık yaran tartışmaların yapıldığı “Tevhid” kavramına dönüştü. Fıkıhta, süper kadı olarak “Şârî”e dönüştü. Felsefede Platon’un “En yüce İdea” ve Aristo’nun “İlk Muharrik” kavram putlarından müllhem “Vâcibul Vücûd” kavramına dönüştü. Tasavvufta kendine aşık olunan ve nihai gaye olarak gidip kendine kavuşulacak, katılacak, kendinde fena olunacak “Vahdet-i Vücûd”a dönüştü.

Kur’an’ın başından sonuna kadar ahlaki kavram çiftleri (iman-küfür, adalet-zulüm, hakk-batıl...) ile yaratılan gerilim ve ahlaki enerji ile aktif ve ahlaki toplum oluşturma davası, İslamın klasik çağlarında, tarım imparatorluklarında (Emevi, Abbasi, Endülüs, Selçuklu, Osmanlı) zamanın eskitmesiyle hayli zayıflayarak 19. yüzyılın başlarında çöktü.

Dinsel bilinç, Kuran’ın tavsiye ettiği Allah’ın ayetleri-nimetleri ve Kur’an ayetleri üzerinde düşünerek, Allah’ı sık sık anarak (zikir) imanı canlı tutmayı ve vicdanı diri tutmayı başaramazsa katılaşıp donar, ölür, dogmatikleşir, taklide düşer, bağnazlaşır ve çürür. Kur’an geldiğinde Kitap ehlinin durumu tam da buydu. Kitap ehlini (Yahudileri-Hıristiyanları) bu duruma düşüren, kendi umursamazlıkları ile birlikte kurucu asırla aralarına giren uzun zamandır (*fetâle aleyhimul-emadu. 57/16*). Aradan 1400 sene geçince Müslümanlarda büyük ölçüde aynı duruma düşmüştür.

19. yüzyıldan itibaren Batı’da daha önce gerçekleşmiş olan dinden kopma ve uzaklaşma anlamındaki (Tanrının ölümü) Modernite ve Sekülerizmin etkileri, İslam dünyasına sirayet ettikçe ikinci ve daha tehlikeli bir bela olarak “Allah’ın unutulması” (58/19, 59/19, 9/67) gündeme gelmiştir. Batı tarafından bilim, teknoloji ve ekonomi ile “Dünya”nın insan tarafından (humanizm) temellük edilerek yeniden imarı (sanayi-endüstri devrimi), Allah’ın ve Ahiret’in unutulması Cennet’in dünyada kurulmaya çalışılması (Komünizm/Sosyalizm farklı bir Cennet ütopyasına sahipti) “Dünya hayatının ayartması” (45/35, 57/14, 6/70, 130, 7/51) olarak Müslümanları da ayartmıştır. Artık “Dünya, Ahiret’in tarlası” değil; hepimiz için bir “çiftlik”tir. Modernite, sadece yaşam araçlarının değişimi değil, aynı zamana bir dünyagörüşü ve kimlik değişimidir de.

İnsan ile Allah arasındaki ilişkide insan istiğnâ, istikbâr ve umursamazlık gösterip de yüz çevirdiğinde,

Allah da kendini illa da insanın gözüne ve gönlüne sokmaz. Tersine, son derece kıskanç bir şekilde kendini geri çeker: “Biz onların boyunlarına da çenelelerine dayanan demir halkalar geçirdik; bu yüzden başları yukarda, burunları havada dolaşırlar. Önlerine ve arkalarına birer set çektik ve kalp gözlerini de perdeledik; artık hakikati göremezler.” (36/8-9). “Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir...” (2/7). “Kim Rahmanın zikrinden (Kur’an) yüz çevirirse; biz ona şeytanı musallat ederiz; şeytan, onun yoldaşı olur.” (43/36).

Modern teknoloji, Ku’an’ın istiğnâ, istikbâr dediği, Nietzsche’nin ise “Güç istenci (will to power)” dediği nankörlük (küfür) duygusuyla yaratılarak Heidegger’in dediği gibi insanlığın ayağını yerden keserek çepeçevre kuşatmıştır (Gestell). Sınırsız üretim ve sınırsız tüketim(israf), “Ekonomi” kavramı adı altında hazzı maksimize etmek, modern insanın yegane yaşam yolu, hedefi ve duygusu haline gelmiştir. Müslümanlar da bugün büyük bir tutku ve ihtirasla aynı yolun yolcusudur. İslam dünyasında adına “Muhafazakarlık” denen modern dindarlık tarzları, hayatın okkalı anlarında ve mihverinde moderniteyi (dünyayı, teknolojiyi, ekonomiyi) tercih ederken; -bilinçle ve kalple değil- hafıza ile dinsel ritüelleri tekrar ederek “hem ağlarım, hem de giderim” naifliğidir. Kur’an, “Allah’ı unutup onu hatırlamayan insanın dar/sıkıntılı bir hayatı vardır” (20/124) der. Modern insanın şizofren, depressif ve narsist oluşunun sebebi budur. Kafir (nankör) psikolojisi, genellikle katı/taş kalpliliktir(2/74). Modernite çağlarının insanlığın en silahlı ve savaşlı çağları olması bundandır. Allah’a doğru iman, müminlerde insanlara karşı yufka yüreklilik, merhamet ve vicdanlılık; zalimlere karşı ise metanet, şecaat ve cesaret doğurur (8/2,48/39). İslam dünyasındaki şiddet (diktatörlükler, devrimler, mezhep savaşları), Müslüman olduğunu söyleyenlerde iman ve vicdanın kesinlikle oluşmamasının bir ürünüdür. Bugün bir yaşam pratiği ve yaşam yolu, atmosferi ve psikolojisi anlamında kültürel-mimari (şehir) “İslam Dünyası” yoktur. Müslüman olduğunu söyleyen insanların yaşadıkları coğrafya da modern teknoloji ve modern ekonomi tarafından dizayn ve işgal edilmiştir. Küreselleşen dünya, modernite tarafından tektipleştirilmiş ve yuvarlanmıştır (küreselleşme). Artık modernite sırtımızda deri gibi bize yapışık. Şu anda yeryüzünde başka bir kültürel “Dünya” yok. Yaptıklarımız (icatlarımız, tekno-şehirlerimiz) tarafından

rehin alındık (52/21, 74/38). Ellerimizle ürettiğimiz şeylerin (teknoloji-ekonomi) sayesinde karada ve denizlerde fesadlar oluşmaya başladı (30/41). Hâsılı, biyosfer tehlikede olduğu gibi; insanlığın binlerce yıldan beri oluşturduğu sahici dinler-imanlar da tehlikede. Ruhlarımızda artık ihlâs, samimiyet, tevâzû, yüce gönüllük, merhamet, sükunet, rıza, cömertlik, kadirşinaslık, şükran duyguları ve uğrundaıklar yok. Hepimiz sunî (GDO’lu) ruhlara sahibiz; öfkeliyiz, ihtiraslıyız, benciliz, gaddarız. Hiçkimselik olarak hergünkü herkesliği/süperegoyu vicdan sanıyoruz. Şu dinden bu mezhepten olmanın sahici/samimi hiçbir anlamı yok. Örneğin, “Şiilik” ve “Sünnilik” artık İslam’ın klasik çağlarındaki gibi dinî ve “teolojik” çağrışımları olan kavramlar olmaktan uzaklaşarak, ABD’ye nispetle onun “dostu-müttefiki” veya “düşmanı” bağlamlarında “stratejik” manaya kaydı. Sünnî dünya, ABD ve AB’nin İslam dünyasına fiilî saldırılarına ve İslam kimliğini sürekli aşağılama teşebbüslerine karşı vurdumduymazlıktan gelirken; “ılımlı” tepkiler verirken; Şiilik, daha sıkı ve kimlikli tepkiler veriyor; Sünniliğe karşı da aynı sertlikte duruyor. ABD ise, Şii-Sünni savaşı çıkarmanın hesaplarını yapıyor.

Müslümanlar da bugün büyük bir tutku ve ihtirasla aynı yolun yolcusudur. İslam dünyasında adına “Muhafazakarlık” denen modern dindarlık tarzları, hayatın okkalı anlarında ve mihverinde moderniteyi (dünyayı, teknolojiyi, ekonomiyi) tercih ederken; -bilinçle ve kalple değil- hafıza ile dinsel ritüelleri tekrar ederek “hem ağlarım, hem de giderim” naifliğidir.

Modernleştikçe hepimiz birbirimize benziyoruz. Binmişiz bir alamete (teknoloji/ekonomi), gidiyoruz kıyamete vesselam. Namuslu ve dürüst olmanın ilk şartı, kendini ve içinde bulunduğu durumu vicdanını kaldırmadan teşhis etmektir. Yapılacak şeyin olup-olmadığı; varsa, onun ne olduğu daha sonra gelir. ■